

16. april 2018

Hverdagslivets segregering i oppveksten: en trussel for individenes helse og samfunnets sosiale orden?

Borgunn Ytterhus, NTNU

Dette er et foredrag om barn og unges vilkår og hverdagsliv i norske barnehager og skoler. Knappt noen livsfase har endret seg så mye som barndommen etter 2. verdenskrig. Barn flest har gått fra å vokse opp hjemme med mor til å bli institusjonalisert fra ettårsalderen – fra å tilbringe noen timer i uka på skolen til heldagsskole. For barn med funksjonsnedsettelse har veien vært omvendt – fra å vokse opp i heldøgns institusjonsomsorg etter krigen til å vokse opp i familien, dog med fortrinnsrett til barnehage fra 1975. I dag går ca. 92 % av barn over 1 år i barnehagen, og alle går på skolen det året de fyller 6. Dette bakteppet er viktig når vi studerer interaksjonen mellom barna på tvers av funksjonsnivå i disse institusjonene.

Foredraget er forankret i klassisk sosiologisk teori om hverdagsliv (Jacobsen & Kristiansen, 2005; Schutz, 2005), sosial integrasjon/desintegrasjon (Durkheim, 1897) og interaksjonisme (Goffman, 1967). Med *hverdagsliv* forstås her at barn studeres i naturlige settinger (her barnehager og skoler), de studeres i ansikt-til-ansikt-møter, og en er på utkikk etter barnas egen *common-sense*-betraktninger. *Segregering* betyr her å bli skilt ut fra et hele, og en slik utskillelse kan foregå på (i) administrativt nivå gjennom lover og retningslinjer, (ii) rent fysisk med å ikke få være i samme rom/på samme sted som jevnaldrende, (iii) sosialt gjennom vektlegging av forskjellighet i normer, verdier og praksiser i stedet for å fokusere på det en har til felles, og sist, men ikke minst (iv) psykologisk utskillelse som omhandler individets opplevelse av manglende tilhørighet. Feltet anvender et blandet repertoar av metodiske tilnærminger/analyser. Denne presentasjonen tar utgangspunkt i eksempler som bygger på kvalitative forskningsanalyser.

Menneskers funksjonsnivå har historisk sett vært tillagt ulik moralsk verdi og utgjort kriterier for sosial inklusjon og eksklusjon. Det å studere og forstå normer og verdier i sin egen samtid gjøres best gjennom studier som tar utgangspunkt der disse normene og verdiene brytes (Goffman, 1967; Ytterhus, 2012) – her gjort ved å studere ansikt-til-ansikt-møter mellom barn med og uten definerte funksjonsnedsettelse. Dette gjøres av to grunner: (i) for å se hvordan barn med funksjonsnedsettelse klarer seg sosialt i forhold til sine jevnaldrende fordi de ofte betraktes som lakmustesten på et samfunns oppvekstvilkår, og (ii) fordi utfallet av slike møter kan fortelle oss noe om norm- og verdigrunnlaget til majoriteten og dermed om hvem som får delta og hvem som støtes ut. Det er i slike utstøtings- eller diskvalifiseringsprosesser hverdagslivets segregering oppstår. Den forteller oss indirekte noe om normalitetens grenser i den studerte samtid.

Både norsk og internasjonal helsepolitikk påpeker at den viktigste investeringen et samfunn kan gjøre, er å gi barn en trygg og stimulerende oppvekst (Helse- og omsorgsdepartementet, 2015). I det ligger også at enhver skal gis sjansen til å ta ut sitt potensial og oppleve seg som en viktig del av samfunnet.

I denne presentasjonen løftes det frem empiriske funn om samhandlingsnormer barn i norske barnehager og skoler utvikler seg imellom, og hvordan disse normene styrer barnas atferd i forhold til hverandre. Barnehager og skoler er institusjoner hvor barn og unge tilbringer store deler av sin våkne tid, og institusjoner som har som mål å fremme inkludering, trygghet og helse (Barnehageloven, 2018; Opplæringslova, 2018). Eksemplet det vises til i presentasjonen, bygger på longitudinelle data (1996–2008) supplert med tverrsnittsdata fram til dags dato fra flere studier. Et av de viktigste funnene er identifiseringen av vendepunktet barns normative grunnlag tar rundt 10-

årsalderen. Mens de yngste har som utgangspunkt at alle jevnaldrende er «lekbare» og er opptatt av å unngå det de andre ikke liker at de gjør (forbudsregler), blir de fra 10-årsalderen vel så mye opptatt av hva som kan styrke deres egen sosiale posisjon blant jevnaldrende og dermed også hva en «bør» gjøre (påbudsregler). Da er det viktig å unngå å bli assosiert med noe/noen som hindrer din egen sosiale posisjon i jevnalderfellesskapet. Risikoen for stigmatisering øker om du mislykkes. Strukturelt oppstår dette normative vendepunktet på et tidspunkt der barn opererer mer på egen hånd gjennom større aksjonsradius på fritiden, opphør av skolefritidsordninger (her i Norge) og økning i deltagelse på fritidstilbud. Det betyr også at barn som trenger hjelp/støtte i disse kvalifiseringsprosessene, eller vurderes av de andre til ikke å nå opp, nå blir indirekte eller direkte segregert (Ytterhus et al., 2008), og ikke forventes å delta og segregeres i de integrerte institusjonene (Melbøe & Ytterhus, 2017; Østvik et al., 2018) – trass felles opplæringslov og internasjonale menneskerettigheter.

Konklusjon: Barn må gis tilgang til sine jevnaldrende for å lære jevnaldergruppens normer. Hvis ikke står de i fare for å bli segregert i sin kohorts livsverden og bli påført uhelse. Samfunnet mister deres potensial og kan sette sin sosiale orden på spill. Det har ikke et aldrende Europa råd til.

English abstract:

The point of departure in this presentation is children's everyday segregation in peer-groups at day-care-centers and schools. Social exclusion from peers may make the individual unhealthy while society loses their potential and it puts the social order at risk. An aging Europe cannot afford that..

Referanser

- Durkheim, E. (2001 (1897)). *Selv mordet*. Oslo: Gyldendal Fakkell.
- Barnehageloven (2018). *Lov om barnehager*. Oslo: Kunnskapsdepartementet
- Goffman, E. (1967). *Interaction rituals. Essays on face-to-face behavior*. New York: Pantheon Books.
- Helse- og omsorgsdepartementet (2015). *Folkehelsemeldingen – Mestring og muligheter*. Meld. St. 19 (2014–2015). Oslo: Helse- og omsorgsdepartementet.
- Jacobsen, M.H. & Kristiansen, S. (2005). *Hverdagslivet. Sociologier om det upåagtede*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Melbøe, L. & Ytterhus, B. (2017). Disability leisure: In what kind of activities, and when and how do youths with intellectual disabilities participate? *Scandinavian Journal of Disability research*, 19 (3): 245–255.
- Opplæringslova (2018). *Lov om grunnskolen og den videregående opplæringa*. Oslo: Kunnskapsdepartementet.
- Schutz, A. (2005). *Hverdagslivets sociologi – en tekstsamling*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Ytterhus, B., Wendelborg, C. & Lundebj, H. (2008). Managing turningpoints and transitions in childhood and parenthood: Insights from families with disabled children in Norway. *Disability & Society*, 23 (6): 625–636.
- Ytterhus, B. (2012). Everyday segregation amongst disabled children and their peers: A qualitative longitudinal study in Norway. *Children & Society*, 26 (3): 203–213.
- Østvik, J., Balandin, S. & Ytterhus, B. (2018) Interactional facilitators and barriers to social relationships between students who use AAC and fellow students. *Society, Health & Vulnerability*, 9 (1), 1438692, DOI: 10.1080/20021518.2018.1438692